

Selkokieli puheessa ja ääneenluennassa

28.11.2015

Leealaura Leskelä

Selkokeskus

Ensimmäinen asia on
suomen kieli.

Kieli on valoa, joka avaa ovia.

Vuoden pakolaisnainen Theresa Ngouth

Kielen muodot

Selkokieli – selkeä yleiskieli – erikoiskielet

Selkokielen määritelmä

Selkokieli on suomen kielen muoto, joka on mukautettu sisällöltään, sanastoltaan ja rakenteeltaan yleiskieltä luettavammaksi ja ymmärrettävämmäksi.

Se on suunnattu ihmisille, joilla on vaikeuksia lukea tai ymmärtää yleiskieltä.

Selkokieleen liittyviä ohjeita

Selkokieleen liittyviä ohjeita on annettu

- selkokirjoittamiseen
- selkojulkaisun ulkoasuun (taitto ja kuvitus)
- selkokielen puhumiseen ja vuorovaikutukseen
- selkokielisten, saavutettavien verkkosivujen toteuttamiseen
- selkokielen soveltamiseen liikkuvaan kuvaan ja muuhun uuteen tekniikkaan.

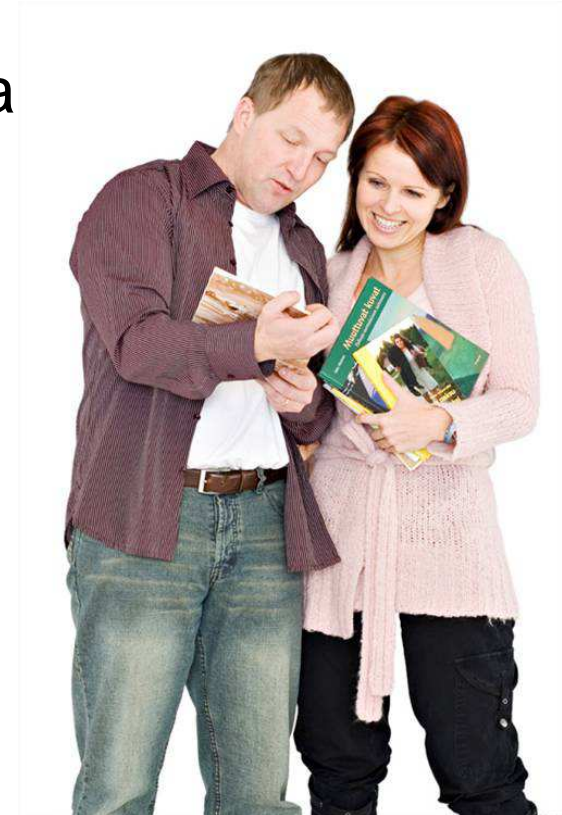

Selkokieli puheessa

Selkokieltä puhumalla voi

- tukea keskustelun etenemistä ja yhteistyötä
- ratkaista ymmärrysongelmia
- lisätä yhteistä kokemusta myönteisestä ja palkitsevasta vuorovaikutuksesta.

Lisää tietoa: Haavoittuva keskustelu
(toim. Leskelä & Lindholm 2012)

Selkokielisten vuorovaikutuksen ohjeet

1. Orientointi ja olosuhteet
2. Kohtaaminen ja läsnäolo
3. Vuorottelun tukeminen
4. Selkokielisten puheen keinot
5. Ymmärryksen tarkistaminen ja korjaamisen keinot

Kuva: Papunetin kuvapankki,
www.papunet.net / Jani Ikonen

Orientoi, ole läsnä, tue vuorottelua.

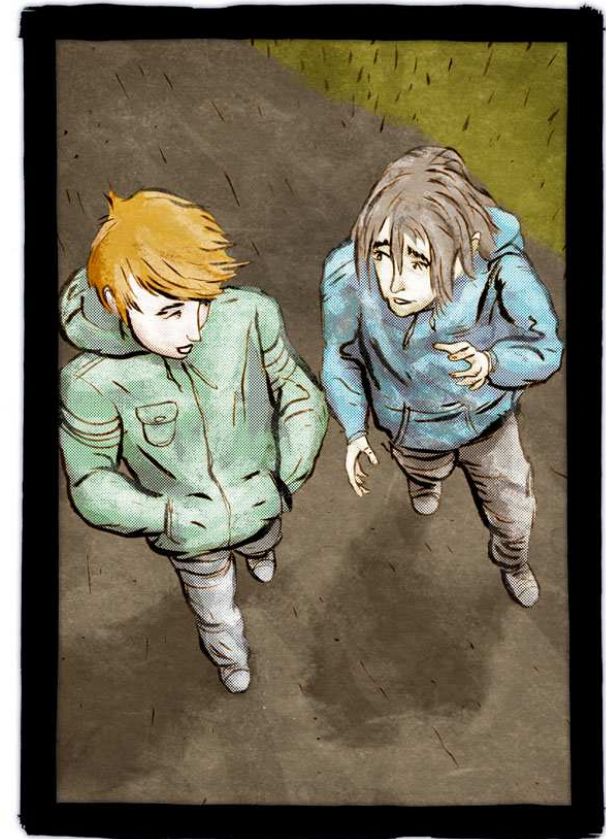
Perusohjeita vuorovaikutustilanteisiin

1. Kerro puhekumppanille tarvittaessa, mitä nyt tapahtuu.
  - Toisinaan hänen voi olla vaikea ymmärtää, mitä häneltä odotetaan.
2. Anna aikaa, malta mielesi.
  - Kielen käyttäminen on mutkikas prosessi, muutama lisäsekunti voi olla avuksi kiperissä tilanteissa.
3. Vaali yhteistyötä, rakenna vastavuoroisuutta.
  - Vastavuoroisuus on puhetilanteiden perusta.
4. Älä pelkää erimielisyyttä ja yllättäviä tilanteita.
  - Puhekumppanisi voi toimia odotusten vastaisesti, jos hän hahmottaa tilanteen toisin kuin sinä.
5. Suojele omia ja toisen kasvoja.
  - Turvalliseen vuorovaikutukseen liittyy kasvojen suojelu.

Yleiset, puhekieliset sanat

- Käytä yleisiä ja puhekumppanille tuttuja sanoja.
- Jos erikoiskielen sanaa täytyy käyttää, selitä se.
- Suosi konkreettista kieltä ja esimerkkejä. Mitä vaikeampi aihe, sitä enemmän esimerkkejä.

Kuva: Papunetin kuvapankki,
www.papunet.net / Jani Ikonen

Sanat

Helpot sanat

- lyhyet ja yksinkertaiset perussanat
  - *tehdä* (vrt. *suorittaa toimenpide*)
  - *rangaistava* (vrt. *seuraamuksellinen*)
- konkreettiset sanat
  - *sota* (vrt. *aseellinen konflikti*)
  - *kuulla* (vrt. *havaita auditiivisesti*)
- tutut ja yleiset sanat
  - *työ* (vrt. *toimi*)
  - *posti* (vrt. *kuljetuspalvelu*)

Sanat ovat helppoja ymmärtää, kun niitä käytetään niiden tyypillisessä ja vakiintuneessa merkityksessä.

Sanat

Vaikeat sanat

- pitkät sanat
  - *hyvinvointiyhteiskunta, sormitietokone, äänestyskäyttäytyminen, sopeuttamisvalmennuskurssi, luokkaretkimyyjäiset, rakennemuutos, suojatyöpaikka, tietyömaakoppi, tuotteistajakouluttaja*
- abstraktit käsitteet
  - *elämänlaatu, vaje, aliedustus, totaalinen, puoliintua, merkitysulottuvuus, hajonta, valtasuhde, osapuoli*
- kuvalliset ilmaukset
  - *jauhopeukalo, työnantajakuva, hamevalta, linnareissu, räpistellä, ampaista, susipari, sielunkumppani, pakettiratkaistu*

Sanat

Vaikeat sanat

- tavalliset sanat uudessa tai erikoisessa merkityksessä
  - *ryhmähenkivakuutus, aivovuoto, tykittää kamaa, avata luottohana, ajoneuvon valomuisti, saada monoa, poliittinen eläin, sateenkaariperhe*
- vierasperäiset sanat, murre sanat ja slangi
  - *alfauros, deletoida, googlata, downshiftata, tabletti, softa,*
  - *ehtoo, suvi, pottu, valakia, hantuuki, ruukata, kläppi, mukula, pytinki, likka, punkka, pulttu, kehdata*
  - *kundi, dokata, snadi, mutsi, faija, spora*
- erikoiskielen sana tai käsite
  - *depressiivinen käyttäytyminen, henkilökohtainen budjetointi, toimintakykyarvio, resurssipohjainen, jatkuvalämmitteinen kiuas, omistusliitteellinen, kriminalisoida, sisäeritteinen*

Sanat

Vaikeat sanat

- vanhat, arkikielenkäytöstä kadonneet tai vain sanonnoissa elävät sanat
  - *talikko, nuorikko, auvo, tuoni, kalvo, luuri, nauhuri*
- jokin tavallisen sanan johdin tai sen tietty taivutusmuoto
  - *aiheittain, vaiheittain, varkain, vähittäin, jonkin osalta, hiljan, johonkin mennessä, johonkin nähden, jostain lähtien, johonkin nojautuen, soveltuvien osin, tunnettuus, palautuma, elämykseks, koroke, aloite*

Testaa taajuustuntumasi

Osa alla olevista sanoista kuuluu 20 yleisimmän suomenkielisen sanan joukkoon. Osa sanoista taas on harvinaisempia, niitä yleisempiä sanoja on yli 10 000.

Mitkä sanoista ovat yleisiä, mitkä harvinaisempia?

***ikäpolvi, ihminen, kaita, kumpare, aallokko,
päivä, suuri, heiveröinen, kaikki***

Sanat

Sanojen monet merkitykset

selkä – talvi on selän takana, järven selkä

juosta – aika juoksee, palkka juoksee, juokseva vesi

polvi – sukupolvi, joki polveilee

*tabletti – syödä tabletteja, kattaa tabletit pöytään,
pistää tabletti päälle*

Kielikuvat

Kielikuvat ovat kielen voimavara, mutta kielen kuvallisuus voi olla selkokielen käyttäjälle vaikeaa.

- Käytä kielikuvia harkiten.
- Kielikuvista voi keskustella ja niitä voi selittää yhdessä.

Mopo karkasi käsistä?

Toista, selitä

Toista vaikeuksia aiheuttanut sana.

- Toistaminen on hyvä tapa korostaa tärkeitä asioita puheessa.
- Varo maneerimaista toistamista, se vaikeuttaa ymmärtämistä.

Jos toistaminen ei auta, selitä sana.

- Lähde selityksessä liikkeelle siitä asiasta, joka on puhekumppanillesi tuttu.
- Voit myös näyttää, viittoaa, kirjoittaa tai piirtää.
- Sanojen selittämisessä harjaantuu, kun harjoittelee.

Vältä vaikeita rakenteita

Kielen rakenteet valitaan puheessa melko automaattisesti. Siksi vaikeiden rakenteiden välttäminen voi olla vaikeaa.

- Suosi suoraa sanajärjestystä.
- Vältä kirjakielelle tyypillisiä rakenteita, esimerkiksi lauseenvastikkeita.
- Suosi lyhyitä ilmauksia.
- Kerro vain yksi tärkeä asia yhdessä puheenvuorossa.

Käytä luonnollista puhekieltä

Kumpi on vaikeampi ymmärtää?

Puheen ymmärtämisen vaikeuksien käsittelemiseksi tarvittavat toimenpiteet harkitaan tapaus- ja tilannekohtaisesti.

Tota ää- emmää kun- tai ku puhutaan niin pitäis niinku, no tavallaan t- pitäis mieltii joka kerta erikseen että mitä se- mitä ne ymmärtämise vaikeudet niinku on, ja et, miten sit pitäs niinku reakoida niihi.

Äänenkäyttö ja ääneenluenta

Prosodially rakennetaan puheen välimerkit

Puheen ominaisuuksia on vaikea merkitä kirjoitukseen. Korva tulkitsee puhetta prosodisen vaihtelun perusteella kuten silmät kirjoitusta.

Prosodia tarkoittaa puhejakson sisällä tapahtuvaa vaihtelua

- puheen sävelkorkeudessa
- äänen voimakkuudessa
- puheen nopeudessa
- artikulaation selkeydessä
- äänenlaadussa.

Puheen synnynnäiset ominaisuudet

- Puheesta havaitaan ensimmäisenä äänenlaatu, seuraavaksi sen prosodiset ominaisuudet.
- Jos et näe puhujaa, voit päätellä äänestä, onko puhuja
  - mies vai nainen
  - vanha vai nuori
  - väsynyt vai virkeä
  - vihainen, iloinen, jännittynyt vai levollinen.
- Ihmisen äänen yksilölliset, synnynnäiset piirteet säilyvät kuitenkin suhteellisen muuttumattomia läpi elämän.

Puheen vaihtelevat ominaisuudet

Osin valittavissa olevat ominaisuudet

- puheen sävelkorkeus ja sen vaihtelevuus
- painotus ja sen vaihtelu
- puhenopeus ja sen vaihtelu
- artikulointitapa
- äänenlaatu

Sävelkorkeus ja sävelkulku

Sävelkulku tarkoittaa pitkälti perussävelen korkeuden vaihtelua puheessa.

- Miesäänen korkeus n. 80–150 hertsiä, naisäänen n. 150–300 hertsiä.
- Suomessa puheen intonaatioskaala on monia muita kieliä kapeampi.
- Suomessa tyypillinen puheen sävelkulku on varsin yksinkertainen laskeva käyrä.
- Puheen sävelkulku on suhteellinen (korkea ääni on korkea suhteessa muuhun ympäristöön).

Sävelkorkeuden vaihtelu

- Selkeä puheääni on intonaatioskaalaltaan vaihtelevaa (vrt. *baby talk*).
- Ylemmät äänet kuullaan yleensä hieman paremmin kuin hyvin matalat äänet. Tästä syystä naisääntä pidetään usein miesääntä selkeämpänä.
- Matalassa rekisterissä matalin alue kuullaan yleensä heikosti.
- Vaikka suomen sävelkulku on melko monotoninen, se ei saa olla liian kaavamainen.

Äänenvoimakkuus

- Ääni syntyy, kun ihminen puhalttaa ilmaa ulos keuhkoistaan äänihuulten, kurkun, suun tai nenän kautta.
  - kuulokynnys 0 dB
  - lehtien havina n. 10 dB
  - normaali keskustelu n. 50–60 dB
  - meluraja 80–85 dB
  - kipuraja 125–130 dB.
- Äänen voimakkuuden aistiminen riippuu äänenpaineesta. Ihmisen korva on erittäin herkkä paineen vaihteluille.

Vaikeasti erottuvat äänteet

- Puheessa vaikeita erottaa:
  - konsonantit k/p/t
  - konsonantit s/h/f, n/l ja n/ng
  - vokaalit e/ö, a/ä ja i/e
  - sanojen alut ja loput
  - lauseiden loput.

Puheen painottaminen

- Puhejakson tärkeät asiat painotetaan.
- Painottaminen on
  - äänenvoimakkuuden vaihtelua
  - äänteen hidastamista (venyttämistä) ja nopeuttamista
- Vähemmän tärkeät osat puhutaan nopeammin.
- Suomessa pääpaino sanan alussa, lausepaino laskeva.
- Kaavamainen painottaminen on raskasta kuultavaa.

Puheen rytmi

- Puheen rytmi on painollisten ja painottomien tavujen vaihtelua.
- Suomessa normaali puhenopeus n. 70–120 sanaa minuutissa.
- Sopivaa selkopuheen nopeutta mahdotonta antaa.

Tauottaminen

- Tauoilla on monia tehtäviä: niillä rytmitetään puhetta, varataan aikaa, tarjotaan toiselle puhevuoroa, viestitetään ongelmista jne.
- Tauot helpottavat ymmärtämistä silloin, kun ne sijoittuvat puhejakson reunoille.
- Joka sanan välissä tauottaminen vaikeuttaa kuulija ymmärtämistä

Äänensävy

Puheen selkeys

- suhteellisen suuri sävelkorkeuden vaihtelu
- korkeat äänet selvempiä kuin hyvin matalat
- naisääni koetaan usein miesääntä helpommaksi ymmärtää.

Puheen miellyttävyys, vakuuttavuus

- ei-nariseva ääni
- matalat äänen perustaajuus
- miesääni koetaan usein naisääntä miellyttävämmäksi

Osallisuus

Kuva: Papunetin kuvapankki,
www.papunet.net / Jani Ikonen

Osallisuus, tunne yhteisestä keskustelusta, ei ehkä synnykään vuorovaikutuksen sujuvuudesta ja ongelmattomuudesta, vaan kokemuksesta, että kohdattuihin vaikeuksiin ratkaisut löydettiin yhdessä.
(Leealaura Leskelä, 2012)